"לפתח חוש לעצים" – מיזם שמירת הטבע הראשון בארץ ישראל

אורי רוזנברג חוג כלנית – agron@netvision.net.il

בשנת 1929 החלה לפעול בישראל "אגודת אנשי העצים בפלשתינה". מיזם שמירת טבע וייעור שהפך חיש מהר לפרשיה פוליטית-כלכלית בה מעורבים ראשי היישוב. מי היו אנשי העצים ומה הייתה תגובת המוסדות הציוניים לפעילותם? המאמר כולל גם סקירה על ראשית פעולות הייעור בארץ-ישראל בתחילת המאה הקודמת.

בכרך יא' (1931) של "**השדה – ירחון שמושי למשק החקלאי המעורב**", בין כתבות על המלחמה בארבה ובמלריה לבין המלצות מקצועיות לגידול טבק ובננים (בננות), מצאתי את הפנייה המעניינת הזו אל הציבור:

שמירה על צמחית אר"י-ישראל.

בארץ־ישראל נמצאים מספר צמחים יפים ויקרי המציאות שסכנה נשקפת להכחדתם בגלל סבות שונות, כבר הותקנו תקנות כדי להגן עליהם במדה ידועה, כי על פי פקודת היערות משנת 1926 אסור, מלבד על פי רשיון רשמי, לעקור כל צמחים שהם מיערות שעליהם הוגדרה התקנה הנ"ל. בארץ נמצאים כיום 202 יערות וחורשות כאלה ששטחם מגיע ל־679·536 דונמים בערך. אבל, מכיון שמורגש הצורך בהגנה נוספת, נתארגנה ועדה בלתי־רשמית תחת פקוחה של מחלקת החקלאות והיעור, כדי לעיין באמצעים לשם שמירת הצמחים המעניינים ביותר של הפלורה המקומית.

רצוי בינתים לרכוש לכך את האהדה והתמיכה של הצבור, והועדה קוה, שכל האנשים יאחזו בצעדים האפשריים לשמור על העצים והצמחים יקרי המציאות הגדלים באדמות פרטיות או משותפות, ולהמנע מהשמדתם באדמות שטרם הוכנסו בסוג הקרקעות, שההגנה מטעם הממשלה חלה עליהן.

נושנות www.prrozza.com

פ. י. טיר.
מזכיר הכבוד
של «אנשי העצים» בארץ־ישראל.

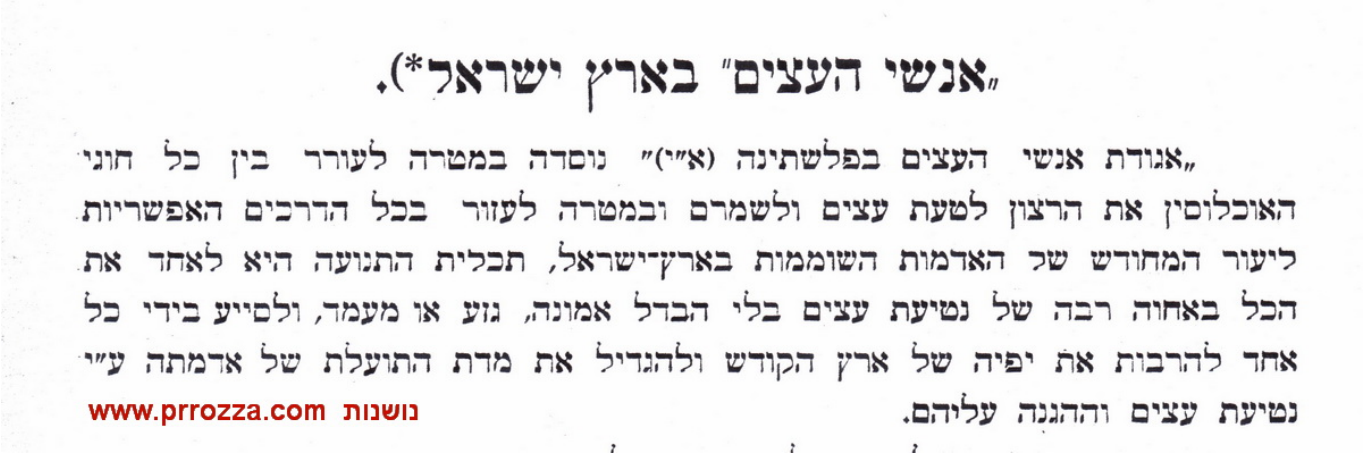
מעל: מודעת "אנשי העצים" על יסוד אגודתם בעיתון "השדה", 1929

מיהם "אנשי העצים"? מאחר ונראה כי זוהי היוזמה הציבורית הבלתי ממסדית הראשונה בישראל לשמירת טבע, חיפשתי בכתבי-עת מאותה תקופה, במסמכי הארכיון הציוני, באוספי הספריה הלאומית ובמקורות נוספים, בניסיון להתחקות אחר עקבותיהם של "אנשי העצים". להפתעתי גיליתי שפעילות אידיאולוגית של שמירת טבע וייעור הפכה חיש מהר לפרשיה פוליטית בה מעורבים ראשי היישוב והמוסדות הציוניים.

פרטים נוספים שנמצאו בכרך הקודם של "**השדה**" משנת 1930, וכן בכתב העת "**בוסתנאי**" ביטאון התאחדות האיכרים מאותה שנה, החלו לשפוך אור על האגודה והעומדים מאחוריה. מסמכי האגודה תורגמו מאנגלית באופן מעט משובש ושגוי אך מעורר אהדה. הנה חזון האגודה:

"מטרת אנשי העצים היא לפתח חוש אילנות בכל אזרח, ולאמץ את כלם לנטוע, לשמור ולאהב את עצי הארץ; כי היער הוא בין אומניות השלום הכי ישנות והכי מכובדות של בני-אדם, וההתעסקות בה היא בלתי אנוכית, ועבודה של בנין".

מצורפים בזאת שני קטעים ; הראשון מסביר את מטרות האגודה והשני מורה על "רוח האגודה" בטיפוח, חינוך ואהבת העצים באשר הם. בין שני הקטעים מוצג לוגו האגודה:

„אנשי העצים" בארץ ישראל*).

„אגודת אנשי העצים בפלשתינה (א"י)" נוסדה במטרה לעורר בין כל חוגי האוכלוסין את הרצון לטעת עצים ולשמרם ובמטרה לעזור בכל הדרכים האפשריות ליעור המחודש של האדמות השוממות בארץ־ישראל, תכלית התנועה היא לאחד את הכל באחוה רבה של נטיעת עצים בלי הבדל אמונה, גזע או מעמד, ולסייע בידי כל אחד להרבות את יפיה של ארץ הקודש ולהגדיל את מדת התועלת של אדמתה ע"י נטיעת עצים וההגנה עליהם.

www.prrozza.com נושנות

האגודה קראה לכל אזרחי פלשתינה (א"י) לטעת עצים בנחלותיהם הפרטיות, בגנים וברחובות הערים. מאחר והזרעים אשר שימשו לריבוי עצי היער ע"י מחלקת החקלאות והייעור המנדטורית ניקנו בחו"ל (הודו, אוסטרליה ודרום-אפריקה), ביקשה האגודה מבעלי עצים וחורשות פרטיות לתרום לה זרעים. מעניינת רשימת העצים בשמם נקבו, עצים שהיו מיועדים לנטיעה ביער וגם לסביבה אורבנית:

"המינים הנחוצים ביותר הם: "אורן ירושלים, אורן הסלע, זית, חרוב, ברוש, אילנטוס, אקליפטוס, אקציה, קזוארינה, גרבילאה, ושינגטוניה, ארוקריה, ברכיטון, אזדרכת, צפצפה, אקציה לבנה, זקורנדה, פינסינה, פלפל, בטנה, פלטאנוס (דולב)"

כאמור, אגודת אנשי העצים הייתה גוף התנדבותי, שפעל מטעמים אידיאולוגיים. סיסמתם

היתה "**פתחו את החוש לעצים**" (tree sense). עיקר התרומות הגיעו מחו"ל, מתורמים שאינם יהודים. אנשי העצים הוסיפו בפעולות ההסברה והחינוך שלהם מימד נוסף בחשיבותו של היער. לא רק תועלת כלכלית לצד שימור קרקע ומניעת נדידת חולות, או הבטחת ההתיישבות והריבונות על קרקע הלאום (ובמלותיו של יוסף וייץ "יעור הארץ מילא תפקיד של חלוץ בכיבוש אדמה גאולה, בהפרחת שממה ובהתנחלות ציונית רחבת מידות"), אלא מימד של שמירת טבע ותרומה לנפש האדם. וכפי שניסחו בעלון שפרסמו: "**יערות נותנים יופי וצל. חשיבות מרובה נודעת מהם להחלמתנו, בריאותנו והצלחתנו החברותית."**

שני גופים ממסדיים פעלו באותן שנים בנושא הייעור בארץ ישראל: הקרן הקיימת לישראל והמחלקה לחקלאות וייעור של הממשלה המנדטורית. מה היה יחסם של שני גופים אלו לפעילותם של אנשי העצים? [בסוף המאמר מובאת סקירה על פעולות הייעור בארץ ישראל עד לאותה העת על ידי שני גופים אלה]. מסמכים ומכתבים המצויים בארכיון הציוני המרכזי בירושלים מפרטים מיהם אנשי הציבור שעמדו בראש אגודת אנשי העצים. הנציב העליון הוגדר כפטרון האגודה. לוועד האגודה גויסו ראשי הזרמים הדתיים, מוסלמים ונוצרים, ראשי עיריות ומחוזות, מנהלי בתי ספר ובעלי תפקידים רמים בממשל המנדטורי. האנגלים מופיעים עם שלל תארי הכבוד והעיטורים הצבאיים. עם חברי הוועד היהודים נמנים **א. קראוזה** מנהל בי"ס מקווה ישראל, **י.ל. מאגנס** נשיא האוניברסיטה העברית **ורחל ינאית בן-צבי** שהקימה שתי משתלות עצים בירושלים ב-1920. לחברי הוועד היהודים עוד נחזור בהמשך. בתחתית העמוד מצוין שמו של המייסד, וכך אפשר להמשיך ולהתחקות אחר ייסוד האגודה וקורותיה:

22 MAR 1929

„אנשי העצים בפלשתינה (א"י)."

„מטרת אנשי העצים היא לפתח חוש אילנות בכל אורח, ולאמץ את כלם לנטוע, לשמור ולאהב את עצי הארץ; כי היערות הוא בין אומניות השלום הכי ישנות והכי מבוררות של בני-אדם, וההתעסקות בה היא בלתי אנוכית, ועבודה של בנין."

הפטרון.

הוד מעלתו הנציב העליון,
ליטננט־קולונל סיר דוין רוברט טשנסלור. G.C.M.G., G.C.V.O., D.S.O.

הנשיא.

המפקד ה. ש. לוק, C.M.G.

סגני נשיאים.

הוד מעלתו המופתי הגדול.
כבוד ראש עיריית ירושלים.
כבודו הפטריארך הלטיני של ירושלים.

המבקר האמתי הבישוף של ירושלים והמזרח.
המנהל של האוניברסיטה העברית.
קולונל פ. ה. קיש, D.S.O.

הועד.

מר א. אברמסון, C.B.E. המנהל הכללי לעניני קרקעות.
א. פ. קולביל, C.M.G. מושל המחוז, מחוז הצפון.
מר י. א. פ קמפבל, O.B.E. מושל המחוז, מחוז הדרום.
מר ד. קיט רוטש, O.B.E. סגן מושל המחוז, גליל ירושלים.
מר ה. א. בומן, C.B.E. מנהל החנוך.
מר א. ר. סויר, O.B.E. מנהל החקלאות והיערות.
אחמד אפנדי חלדי, M.B.E. מנהל ביה"ס הגבוה האנגלי הממשלתי.
ד"ר ס. ה. סטפל, מנהל ביה"ס גבוה סקוטס, צפת.
האבא משטי, מנהל ביה"ס החקלאי, בית ג'מאל.
ד"ר חליל טוטן, מנהל ביה"ס לבנים חברים, רמלה.
אבדול אפנדי פתח סעדי, ראש עיריית עכו.
אישמאיל ביי חוסייני, ירושלים.
מר י. אטינגר, קרן הקימת לישראל.
מר ל. בבלי, ההנהלה הציונית בא"י.
מר. א. חזנוב, „פיק"א."
גב' ר. בן־צבי, הסתדרות העובדים העברים.
מר א. קרויזה, מנהל בית־הספר החקלאי, מקוה־ישראל.
מר י. וויץ, יערן קרן קימת לישראל.

מזכיר הכבוד.

מר פ. י. טיר,
סגן מנהל מחלקת החקלאות והיערות.

גזבר הכבוד.

מר ט. בראון,
מחלקת החקלאות והיערות.

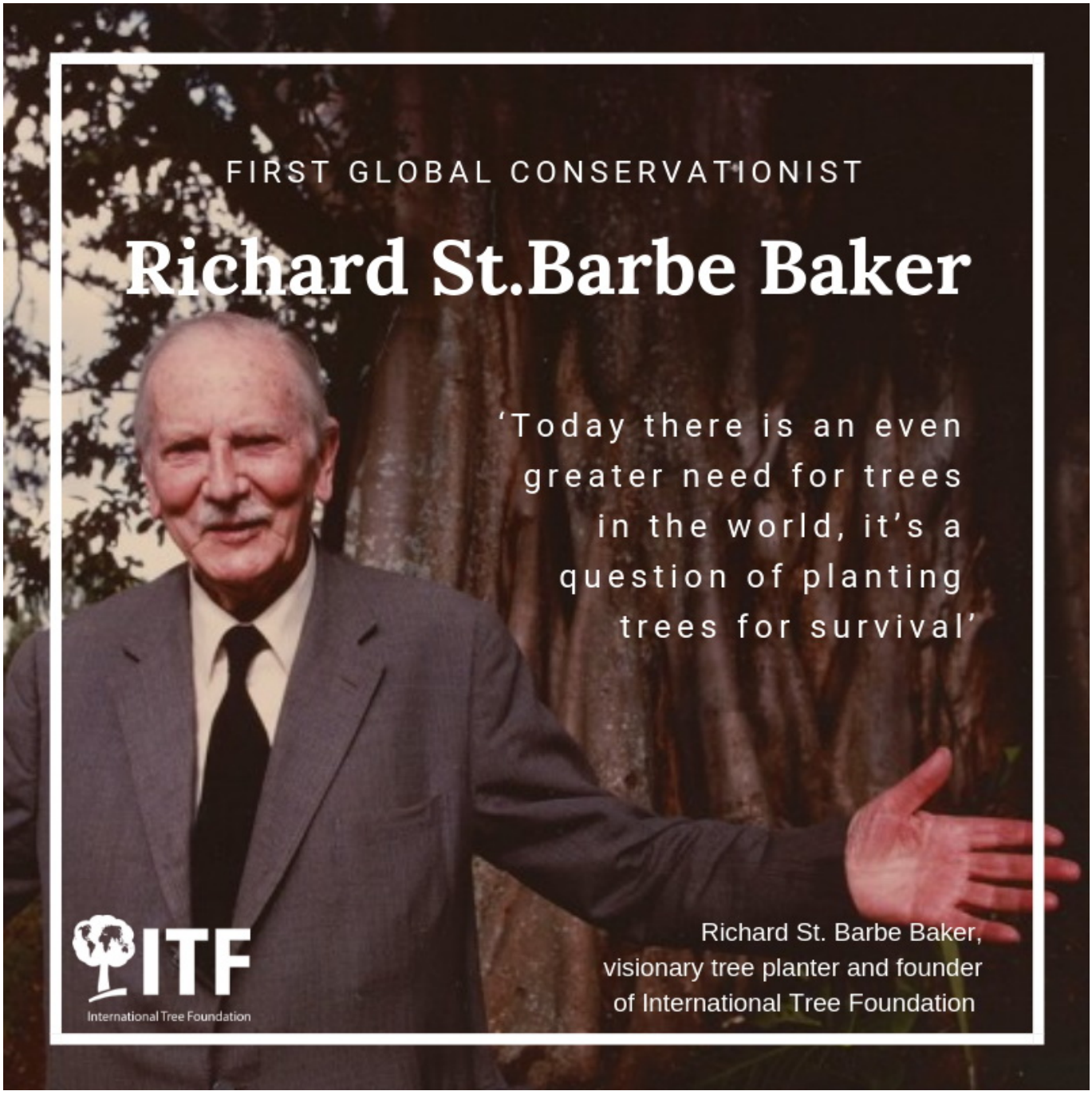
הפקיד המתוך בין „אנשי העצים".

מר ריכרד סט. ברב בקר, המיסד.

נושנות www.prrozza.com

היוזם של אגודת אנשי העצים היה **ד"ר ריצ'ארד סט. בארב בייקר** (Dr Richard ‘St. Barbe’ Baker), יערן אנגלי ששירת במחלקת הייעור הבריטית בקניה ובניגריה, שם הקים

ב-1922 אגודת אנשי עצים ופעל לשימור היערות (בייחוד יערות עצי המהגוני) ונטיעת עצים חדשים בקרב האוכלוסייה המקומית. המקום השני בו הוקמה על ידו אגודת אנשי עצים היה בארץ ישראל, בשנת 1929. עד 1959 כבר היו אגודות כאלה ב-53 מדינות. בייקר הקדים את זמנו בכל מה שקשור לשמירת טבע, מלחמה במדבור וקידום נשים לתפקידי מפתח בפעילות זו, ונודע בכינוי "איש העצים". בשנת 1992 הפך ארגון אנשי העצים לארגון **International Tree Foundation (ITF).**

תמונת ריצארד בייקר, ראשון אנשי השימור בעולם. מקור: אתר ITF

בשלהי שנת 1928, ממקום מושבו בלונדון, החל בייקר להכין את הקמת אגודת אנשי

העצים בישראל ולעשות נפשות לעניין. לאחר שקיבל את תמיכת הנציב העליון בפלשתינה, סיר ג'ון רוברט צ'אנסלור, הוא נפגש עם אנשי ההסתדרות הציונית בלונדון על מנת להכין את הרקע לביקורו בארץ ישראל. הקשר העיקרי שלו היה עם **פול זינגר** (Paul Singer), מנהל הועד לענייני כספים וכלכלה של ההסתדרות הציונית, אשר התרשם באופן חיובי מאוד מבייקר ומכוונותיו והחל לשלוח הנחיות למוסדות הציוניים והגופים המיישבים בארץ ישראל על היוזמה המתרקמת. פול זינגר הגדיר את בייקר כאריסטוקרט אידיאליסט ולכן הנחה את האנשים בארץ ישראל כיצד לקבל את פניו, כיצד להציג את הציונות כתנועה אידיאליסטית, להראות לו את טקסי ט"ו בשבט וללוות אותו בסיוריו. בייקר גייס בלונדון את תמיכתם של **גנרל אלנבי, הלורד מלצ'ט** (הלורד מונד) והאיש המיוחד והידוע **Francis Younghusband**, אשר ארגנו כנסים למען אגודת אנשי העצים, ופרסמו בעיתונות מאמרים אוהדים ופיוטיים, ובהם קריאה לתרום למען המטרה הנעלה – ייעור הארץ אשר למען שחרורה מסרו חיילים בריטים את נפשם. הכל היה מוכן להגעתו של בייקר לארץ ישראל. ראשי הציבור והמנהיגים מכל הזרמים והדתות, כולל המופתי הגדול של ירושלים הוזמנו להיות חברים בוועד האגודה. פ.י. טיר (F.J. Tear) סגן מנהל המחלקה לחקלאות וייעור בממשלה המנדטורית, התמנה למזכיר הכבוד של האגודה וביצע את כל הפעילות הארגונית, באמצעות מחלקת הייעור.

כאשר הגיעו הדיווחים הראשונים מלונדון אל אנשי הקרן הקיימת בישראל על יוזמתו של בייקר, החלה חליפת מכתבים בהולה. מכתבים פנימיים בין ראשי קק"ל בארץ ובינם לבין המשרד הראשי בלונדון ומשרדי ההסתדרות הציונית. אנשי קק"ל, ובראשם **יוסף וייץ**, חששו שהתרומות שתגענה לאגודת אנשי העצים מיהודים ומלא יהודים, בעקבות התעמולה והתמיכה הרחבה בעניין, תהיינה על חשבון התרומות לקק"ל. אנשי קק"ל פנו למחלקה לחקלאות וייעור ולבייקר ודרשו באופן אולטימטיבי לקבל מחצית מכל התרומות שתגייס אגודת אנשי העצים. בכספים אלה הציעה קק"ל לבצע ייעור על שטחי קרקע השייכים ליהודים. קק"ל הודיעה שאם לא תכובד דרישה זו, לא יהיה שיתוף פעולה בין המוסדות היהודיים לבין האגודה וכל האישים היהודים שהוזמנו להיות חברים בוועד האגודה יתפטרו. אנשי האגודה מתכננים לנטוע יער במגדל על גדות הכנרת ובאתר השומרוני הטוב בין ירושלים ויריחו ואילו וייץ מציע להם לטעת על חשבונם 2500 דונם בקריית ענבים – קרקע השייכת לקק"ל. מחלקת החקלאות והייעור מסרבת להצעת הקרן הקיימת. חילוקי דעות מתגלעים בין משרד ההנהלה הציונית בלונדון, התומך בשיתוף פעולה עם אגודת אנשי העצים, לבין המשרד בארץ ישראל, בהובלת עקיבא אטינגר, יוסף וייץ והיו"ר מנחם

אוסישקין. לקראת בואו של בייקר לארץ ישראל יוצאת הודעה לעיתונות והעיתונים מתבקשים לפרסם את הפעילות הצפויה של האגודה ואת רשימת התורמים והסכומים שגויסו. בתגובה שולח יוסף וייץ מכתב אל מערכות העיתונים (24 ינואר 1930, נמצא בארכיון הציוני) אותו כדאי להביא ככתבו וכלשונו: (בסוגריים מרובעים – הערת המחבר א.ר.):

לתשומת-לב העורך וחברי המערכת, ולא לפירסום:
(הערתו של יוסף וייץ לעורכי העיתונים משנת 1930 לקראת ביקורו של ר. בייקר בארץ.)
בקשר עם כרוז אגודת "אנשי האילנות", שנתפרסם בגליון "דבר" מכ"ד לח"ז, הריני מתכבד להסב את ;תשומת-לבכם לעובדה, שבאי-כח המוסדות הציוניים והישוב היהודי החקלאי בארץ, שהיו נמנים כחברים בוועד האגודה האמורה, התפטרו כולם, בהתאם להחלטת ההנה"צ [ההנהלה הציונית] והקהק"ל, ובועד האגודה לא משתתף כיום אף יהודי אחד. ההתפטרות הזאת באה כתוצאה מאי-מילוא דרישת המוסדות מאת מייסדי האגודה, – דרישה שאמרה להבטיח מלכתחילה את חלקו של הישוב העברי במכסת התרומות שתתקבלנה לאגודה, באופן שמחצית התרומות תוקדש לעבודת-היעור על אדמה עברית וע"י עבודה עברית. הדרישה נומקה בזה, שהודות להשתתפות הישוב העברי באגודה תתרבינה אצלה תרומותיהם של היהודים – בארץ ובגולה, שאילמלא הייתה (האגודה) קיימת היו (התרומות) באות לקהק"ל; נמצא, שהאגודה עשויה להתחרות בקרן תרומות-העצים של הקהק"ל ולהמעיט את הכנסותיה, ואם לעומת זאת לא תובטח עבודת היעור על אדמתנו בעבודה עברית – צפוי הפסד ניכר לעבודת היעור הלאומי הנעשית ע"י הקהק"ל.
הדרישה הזאת לא נמלאה, כאמור, והאינטרסים של הישוב העברי בענף ע"י האגודה הנ"ל לא הובטחו בכלום. אי-לזאת הוחלט ע"י ההנה"צ והקהק"ל לא להשתתף בועד האגודה, כדי לא להניח גושפנקא עברית על מוסד מתחרה בעבודת הקהק"ל. כל החברים היהודים נשמעו להחלטה והתפטרו.
בדעתכם עתה את מצב-הדברים – תודו – , בין אם מטעמים ידועים לא כדאי לצאת בדברי התנגדות לאגודה בפומבי, הנה ודאי, שאין זאת מחובתה של העתונות העברית בארץ לסייע בפרסום האגודה; בכגון דא שתיקה מוחלטת יפה לה. אני מציע לכם, איפוא, לא לפרסם להבא כל ידיעה, כרוז ובדומה בנוגע לאגודה הזאת.
בכבוד רב, י. וייץ

בהתכתבויות פנימיות היה וייץ נחרץ יותר. למשל בתשובה לפול זינגר, אשר דיווח על צערו ואכזבתו של בייקר מתגובת קק"ל וניסה לשכנעו להפריד בין פוליטיקה וייעור ולנצל את נושא הייעור כבסיס אידיאולוגי לשיתוף פעולה בין יהודים וערבים, הוא כותב: (16.10.1929) – "*דעתו של מר זינגר על העבודה המשותפת עם הממשלה והערבים ב"שדה הייעור", אם גם איננה נובעת ממקור "ברית שלום", אבל גם היא מיוסדת על חוסר ידיעת אנשי הארץ וקולונל סויאר [Sawer – מנהל מח' חקלאות וייעור] בראשם. אם יש אנטיסימיזם רוחני, הרי האחרון הוא בא כוחו בארץ-ישראל, ולא הוא שייתן אפשרות כי חותם עברי יונח על העבודות שתיעשינה תחת הנהלתו. ומה שנוגע לערבים, – עוד רחוק היום, שיעריכו את העץ עד כדי כך שאין לשלוח בו אש; ואף אם גם הם יעבדו בזה – כסף משלהם לא ישקיעו. בכל אופן,- הרי ראינו שהם משחיתים זיתים ושאר עצים, השייכים לחבריהם ולשכניהם בכל מקרה של תגרה ביניהם.*"
רצה הגורל, ועשרה ימים לאחר כתיבת דברים אלה שרפו פורעים ערבים את יער חולדה ואת יער תלפיות בירושלים, במה שמכונה "מאורעות תרפ"ט".

האספה הראשונה של אגודת אנשי העצים בפלשתינה התקיימה באווירה חגיגית בתאריך 11 בפברואר 1929, במשרדי המחלקה לחקלאות וייעור בירושלים. מנהל המחלקה, הקולונל E.R. Sawer הקריא עלון שכתב בשם: "תחיית ארץ הגבעות של פלשתינה". הוקרא מכתב

תמיכה מאת מלך אנגליה. נישאו נאומים נלהבים בהם נשמעו הביטויים "מדיניות ירוקה" ו-"שטחים פתוחים". בייקר הקריא שיר של הנרי ואן-דייק. לאחר האספה, שלח יוסף וייץ מכתבים אל כל חברי הועד היהודים ודחק בם לשלוח מכתבי התפטרות רשמיים אל מזכיר הכבוד של האגודה, טיר. רחל ינאית בן-צבי הביעה היסוס ונקראה לפגישה בהולה במשרדו של מנחם אוסישקין. י.ל. מאגנס נשיא האוניברסיטה העברית התמהמה אף הוא והודיע על התפטרותו רק לאחר כמה וכמה מכתבים תקיפים מראשי קק"ל.

בשלב זה נוצר נתק מוחלט בין הצדדים וכל אחד המשיך בדרכו, מה שמקשה לאסוף מידע על פעילות האגודה באמצעות מקורות מקומיים. באוסף האפמרה של הספרייה הלאומית מצויה מודעה משנת 1931 המכריזה על הרצאתו של בייקר בתל אביב. וזהו נוסח המודעה:

אנשי העצים.

שוהה כעת בארצנו מיסד הליגה „אנשי העצים"

ה' ריכרד סט. ברבי בקר

המסובב את כל העולם במטרה להפיץ את רעיון נטיעת העצים והשמירה עליהם.

ה' בקר הנ"ל הסכים למסר לקהל התל־אביבי פרטים על נסיונותיו המרובים ועל רשמי בקוריו בארצות השונות וביחוד ביערות מהוגני של ניגריה.

הרצאתו על הנושא הנ"ל בבית פנס־קסם תהיה הערב יום ראשון (23-8-31) בשעה 8[30] באולם התא' תחת ראשותו של ראש העיריה מר מ. דיזנגוף.

כל האגרונומים וכל המתעניינים בנטיעות בארץ מתבקשים לבוא. המרצה מבקש ביחוד את הנוער להופיע.

הכניסה חפשית.

הודעה על הרצאת ר.בייקר בתל-אביב , מקור: אוסף האפמרה, הספרייה הלאומית.

רמז נוסף לפעילות ההסברתית-חינוכית של אגודת אנשי העצים מתגלה בשנת 1935 במסמכי מחלקת החינוך המנדטורית. האגודה מכריזה על תחרות נטיעת עצים בין בתי

הספר וחלוקת גביע ע"ש הרברט בנטואיץ', היועץ המשפטי של התנועה הציונית.

"אגודת אנשי היער בפלשתינה (א"י)"

תנאי ההתחרות בין בתי-ספר לנטיעת עצים לשם זכיה בגביע בנטואיץ.

1. ההתחרות פתוחה לכל בתי-הספר בארץ, מלבד אותם בתי"הס שלדעת ועד אגודת אנשי היער למוד החקלאות או היערות תופס מקום חשוב בתכניתם או שמגדלים בהם צמחים לצרכי מסחר.

2. בתי-ספר שרוצים להשתתף בהתחרות צריכים להודיע על זאת בכתב למזכיר אגודת אנשי היער לא יאוחר מה- 15 במרץ 1936.

3. השטח הנטוע עצי יער צריך להיות לכל הפחות רבע דונם, והצמחים צריכים להנטע בעונת הגשמים שבאה תיכף לפני זמן מתן הפרס.

4. הנטיעות וכמו-כן שאר העבודות, וביניהן גם עבודת הספול, צריכות להעשות בידי התלמידים והמורים של אותו בי"ס בלי עזרת שכירים.

5. את הצמחים עצמם מותר לקנות או לקבל במתנה או לגדל ע"י התלמידים והמורים.

6. לשם ההתחרות יקבעו ציונים כלהלן :-

(א) נטיעה 50 השופטים יביאו בחשבון הכנת הקרקע, שיטת הנטיעה, אם מין העצים מתאים לצרך, ומספר העצים שנוטעו בשים לב לדרישות מין העצים ולטיב הקרקע.

(ב) ספול 50 השופטים יביאו בחשבון את מצב האדמה, החרישה, העדר עשבים רעים, אמצעי הגנה שאחזו בהם כנגד קלקול ע"י חיות וכד', חסן הצמחים והשארתם בחיים.

סה"כ 100

7. ההערכה תעשה בחדש אפריל בעזרת פקידות היעור, וההחלטה תהיה בידי ועד אגודת אנשי היער שיתיעץ בענין הזה עם הועדה להתחרות בתי-הספר לנטיעת עצים.

8. בית-ספר אחד לא יוכל לזכות בגביע שנתים בזו אחר זו.

9. התקנות האלה, מלבד התקנה הראשונה, עלולות להשתנות בקרב השנים.

www.prrozza.com נושנות

הודעה על תחרות נטיעת עצים בין בתי-ספר בארץ-ישראל

אזכור נוסף אודות אגודת אנשי העצים , והפעם מאת ריצ'ארד סט. בארב בייקר בכבודו ובעצמו, מצאתי בעלון "**ליערן**" משנת 1954. בייקר נענה להזמנה לבקר **בתערוכת כיבוש השממה** שנפתחה בספטמבר 1953 בבנייני האומה בירושלים (בטרם הושלמה בניית הבניין). במאמרו בכתב העת "ליערן", מעלה זיכרונות מביקורו הראשון בארץ ישראל ומזכיר את המשלחת המדעית לסהרה בראשה עמד:

„התחיינה העצמות האלה!"

ריצ'רד סט. בארב ביקר

מיסד אגודת „אנשי העצים" (Men of the Trees) וראש המשלחת המדעית למדבר סהרה, 53-1952

כשהסתכלתי לפני כעשרים וחמש שנה על הרי יהודה, המכוסים סלעי סיד, היו לי ספיקות רבים בדבר קיום חזונו של הנביא יחזקאל. הדבר נראה כבלתי־אפשרי, שהרים צחיחים אלה ישובו אי־פעם לתחיה. כיבושי הארץ בדורות עברו פגעו קשה ביערות, וכן חבלן בהם החקלאות הבלתי־נאותה ועדרי העזים, אשר השחיתו את העצים בהרים האלה. בימי קדם היו מרובים כאן היערות, אך הארץ שימשה דרך־מעבר להר־בה צבאות כובשים, וכל פולש נטל חלק בהשמדת מעטה העץ בכריתה, הבערה וחבלה בלתי־מרוסנת, עד שנחשפו ההרים. אחרי השמדת היער השחיתו פעולות הסחף של המים והרוח כל חלקה טובה בהר, ונותרו סלעי־הסיד הצחיחים והקרחים. המעוות נראה כבלתי־ניתן לתיקון, כאשר המתישבים היהודים הראשונים בארץ זו קיבלו עליהם את התפקיד הכביר לשקם אדמות אלה מחדש.

אף ראינו בדברי הימים, כי עמים עלו לגדולה אגב ניצול היערות הטבעיים וירדו לטמיון בעקבות הכחדתם. הארכיאולוגים יודעים לספר לנו על העליות והירידות של הממלכות האדירות אשר נמחו מעל פני הארץ; היכן העמים העתיקים שחיו בארצות בבל, סוריה ופרס? הם נכחדו כתוצאה מפלישת המדבר והשטפונות לארצותיהם, ופלישות אלו התחוללו בעקבות הכחדת העץ.

לא מכבר חזרתי ממשלחת למדבר סהרה. משלחתנו פעלה במקומות שונים על גבולות המדבר, מאלג'יר ולאורך קו־המשוה, צפון ניגריה, אפריקה המרכזית הצרפתית, קונגו הבלגית, אוגנדה וקניה. מהסקר האיקולוגי שערכנו נמצאנו למדים, שסהרה לא היה תמיד מדבר, אלא יד האדם היתה בשממתו. במאה השביעית לסה"נ נכבשה צפון־אפריקה ע"י צבאות הערבים, ובעקבותיהם באו הרועים הנודדים, שהוסיפו הרס וחורבן. הכובשים כרתו את היערות ובאדמה המבוארה זרעו יבול אחד, קצרו אותו והתקדמו

www.prrozza.com נושנות

הלאה עם עדריהם, וחוללו גם שם אותו תהליך הרסני. ברשותם היו עדרי עזים עצומים, ומיליוני עזים ההולכות בעקבות חקלאים נודדים, עשויים לגרום הרס לאיזור הפורה ביותר. לאחר המרעה המופרז, שלא הותיר כל ירק באדמות הללו, בא הסחף, והתהליך נמשך במשך מאות בשנים עד שנוצר מדבר סהרה. כיום רק בתקופה מאוחרת באופן יחסי, החל המדבר להתקדם לעבר האדמות הפוריות ולהפכן למדבר גם הן. התרחבות שטח הסהרה מחוץ לגבולותיה גוברת והולכת, ומהווה סכנה רצינית לאיזורים עצומים. עוד לפני כ־32 שנה, בשעה שכיהנתי בתפקיד סגן מנהל מחלקת היערות באפריקה האקוואטוריאלית היתה התקדמות המדבר בשוליו כדי שלושת־רבעי מיל בשנה, אך הבדיקות שנערכו בשנת 1952 לימדו, כי המדבר התקדם בשנה אחת בלבד שלושים מילין, כיבוש זה של שטחים עצומים בשולי המדבר, מהווה סכנה רצינית לקיום ישוב בצפון־אפריקה ובמרכזה. כיצד נוכל לעצור בעד התקדמות זו של המדבר ובעד כוחות ההרס, המאיימים בהכחדת מקומות־ישוב פורחים? התשובה באיזור זה, שבו כמות המשקעים השנתית נמוכה מהמינימום הדרוש לגדילת עצים, היא במציאת ונטיעת עצים מתאימים, שיגדלו בתנאים האלה ייעצרו בעד המדבר המתקדם. המלחמה בהתקדמות המדבר דורשת נטיעה עצים ועוד עצים. נטיעה מעורבת של עצים ממינים שונים, עם אחוז גדול של עצים רחבי־עלים, חשוב הדבר, שהעצים השונים יהיו בעלי מבנה־שרשים שונה, כי המטע המכיל עצים בעלי מערכת שרשים מסוג אחיד, עלול ליהרס בסערות החזקות; אף ההתחרות בין העצים, בעלי מערכות־שרשים שוות, על השגת המים והמיניראלים מהקרקע, קשה היא, בעוד שבמערכות־שרשים שונות, המטע יציב יותר וההתחרות בו פחותה.

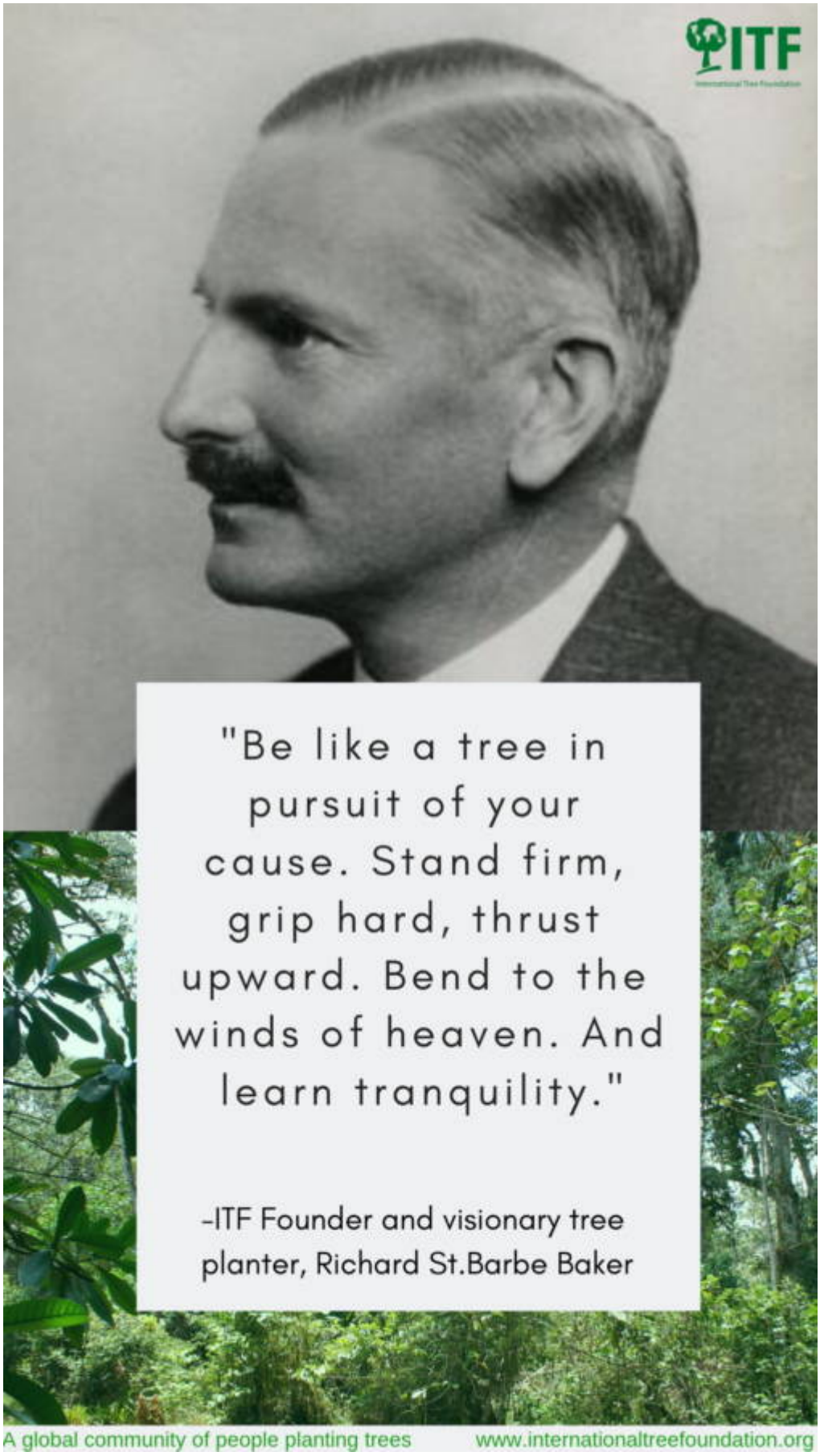
בשמונה השנים האחרונות חלה התקדמות רבה במדע הביאו־סילויקולטורה, במשך שנות קיום אגודת „אנשי־העצים". הצלחנו לרכז סביבנו את עזרת כל הגופים המעוניינים ביעור, והכרזתנו בשנת 1952 על נטיעת חזית עצים ירוקה בשולי המדבריות קיבלה אישור ותמיכה מבאי־כוח ארבעים ושתים מדינות.

אויבו האמיתי של המין האנושי הוא המדבר המתקדם בחלקים שונים בעולם. לאור ידיעותינו על הסכנה הכרוכה בהתקדמות זו, שסכנת המלחמה האטומית היא כאין וכאפס לעומתה, מוטלת עלינו משימה להלחם בה בכל האמצעים העומדים לרשותנו.

נושנות www.prrozza.com

מסיבות אלה, אני שמח במיוחד לקחת חלק בפתיחת תערוכת „כיבוש השממה", ואסיר־תודה הנני לכל אלה העוזרים בפעולות כיבוש השממה והמלחמה במדבר. פוריותה של אדמת ישראל תלויה בנטיעת עצים והעצמות היבשות — סלעי הסיד החשופים — מתחילות לשוב לחיים חדשים. לא ירחק היום וההרים יהיו מכוסים מעטה ירק, והארץ תשוב להיות גן פורה.

ולסיום סיפורו של בייקר ואגודת אנשי העצים בישראל, אנו מביאים עצה טובה מאת ריצ'ארד סט. בארב בייקר, המסר והחזון של בריטי בעל תרבות ויקטוריאנית של חקר העולם, הבוטניקה ובמיוחד הצומח הארבורלי ונטיעות עצים ברחבי כדור הארץ:

המסר של בייקר: **" היה כעץ בבואך להשיג את מטרתך. התייצב בחוזקה, היאחז בעוצמה, שאף כלפי מעלה, התכופף מול הרוח הבאה מ(גן) עדן ולמד שלווה "**

סקירה על פעולות הייעור ומצב הייעור בארץ-ישראל עד להקמת "אגודת אנשי העצים"

בשנת 1904, אישר הוועד הפועל הציוני הגדול של ההסתדרות הציונית (הכינוס האחרון בו השתתף הרצל) את הקמת אגודת "**תרומות עצי זית**" ששמה לה למטרה להכריז על אדמות הקרן הקיימת כעל "אחוזות העם" ולנטוע אותן עצי-זית. עצי הזית נבחרו על פי המלצת האגרונומים זליג סוסקין ואהרן אהרונסון שפתחו ב-1900 משרד לייעוץ חקלאי. ביערות המיועדים ראו מקור ליצירת הכנסה כספית שתנוצל להקמת בתי ספר גבוהים. בשלב הראשון לא הצליחה הקרן לגייס תרומות, עד שפרופ' ורבורג הציע בקונגרס השביעי לכנות את היערות "**יער הרצל**" , לזכרו של חוזה המדינה, ומבצע תעמולה רחב הצליח לגייס כסף רב. לאחר גלגולים ותלאות רבות ניטעו שני יערות של עצי זית בבן-שמן (בית-עריף) ובחולדה. בין השנים 1908 – 1912 ניטעו כבר כ-25,000 עצי זית, אך הסתבר שהחישובים הכלכליים היו מוטעים, אפילו לאחר נטיעת עצי שקד בין שורות הזיתים, הטיפול היה כושל, ויערות הרצל נחלו כשלון חרוץ. לכן החליטה קק"ל לשנות את שם האגודה ל"**תרומת עצים**" ולהתחיל לטעת עצי יער שעלותם נמוכה יותר.

האגרונום **עקיבא אטינגר** מונה עם תום מלחמת העולם הראשונה לעמוד בראש מחלקת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל. אטינגר היה זה שהוביל מהפך יסודי במדיניות הייעור בארץ ישראל. ראשית – הוא המליץ להפסיק את הניסיונות הכושלים לטעת יערות של עצי זית או עצי פרי אחרים, כפי שנעשה על ידי קק"ל ב"יערות הרצל" בבן-שמן ובחולדה, ובמקום זאת לטעת עצי סרק, בעיקר אקליפטוס, אורן וברוש. אטינגר קבע שהדרך הנכונה לייבש את הביצות היא באמצעות ניקוז ותיעול ולא על ידי נטיעת עצי אקליפטוס שתועלתם בעניין זה אפסית, ולפיכך אין לטעת עצים בביצות. את היערות יש לטעת על מדרונות ההרים ובחולות, במקומות אשר לא יצלחו לחקלאות. אטינגר הקים משתלות לייצור עצי יער ובשנת 1920 הוכנו במשתלות אלה יותר ממיליון שתילים. בשנת 1919 הזמין אטינגר את יוסף וייץ לעבוד לצדו בנטיעת יערות, ומאז ועד 1966 היה וייץ הדמות הדומיננטית במפעלות הייעור בישראל וכונה "אבי היער".

יוסף וייץ , אבי היער בישראל"

בעת שהפציעה ביערות פלשתינה עמותת אנשי העצים, בשנת 1929, היתה הקרן הקיימת עסוקה בגיוס כספים לנטיעת יער בלפור ליד גניגר, היער הראשון בישראל על שם אישיות לא יהודית, ובנטיעת יער ליד משמר העמק, שנוסדה על אדמות הכפר אבו-שושה. עד 1929, השנה בה אנו עוסקים, נטעה קק"ל בסה"כ 3400 דונם, מרביתם באורן ירושלים,

ואילו חברת פיק"א (הממשיכה את פעילות הברון רוטשילד) נטעה אלף דונם (אקליפטוס) בחולות קיסריה לשם מניעת כיסוי מסילת הרכבת לחיפה בחול הדיונות.

פעולות הייעור של ממשלת המנדט

הבריטים הגיעו לכאן עם מסורת אירופית של שמירת קרקע, שמירת טבע וייעור. לכך הצטרף רצונם הדתי-רומנטי לחדש כמקדם את מה שהצטייר בעיני רוחם כנוף הקדום, התנכי, של ארץ הקודש. לאחר כיבוש הארץ מידי התורכים, עוד בתקופת הממשל הצבאי, הם הקימו מחלקה לחקלאות ייעור ודיג בשם "מחלקת חקלאות וייעור" ופרסמו תקנות האוסרות כריתת מיני עצים עליהם הכריזו כמוגנים – חרוב, אלה, זית, ובהמשך מינים נוספים. הבריטים נטעו כשני מליון עצים כאמצעי לעצירת סחף קרקע בחבלי ההר, וייצוב חולות נודדים (בייחוד בחבל עזה). לצורך זה ייבאו זרעים מאוסטרליה, דרום אפריקה והודו. כך הגיעו לארץ מינים אשר נחשבים כיום מינים פולשים אגרסיביים מאוד, **כשיטה כחלחלה ושיטה עגולת-זרעים** וכנראה גם **פרקינסוניה שיכנית** (יוסף וייץ מדווח ב-1940 על 35,000 עצי **פרקינסוניה** שניטעו כמשוכות בגבולות היערות, 1% ממספר העצים ביערות אז). עם הקמת הממשל האזרחי פרסמו הבריטים את "פקודת היערות והחורשות 1920", אשר הורחבה בשנת 1926 לפקודת היערות הקיימת עד היום, והיא אפשרה הכרזת שמורות יער, הכרזת רשימת העצים המוגנים ופיקוח על כריתת עצים ורעייה. בשנת 1936 הופרדה מחלקת הייעור ממשרד החקלאות והדייג והפכה ל- "מחלקת הייעור", בעלת מעמד של משרד ממשלתי עצמאי. בשלושים שנות המנדט נטעה מחלקת הייעור כעשרים מיליון עצים על פני כ-53 אלף דונם, בעוד קק"ל נטעו עד קום המדינה כ-18 אלף דונם ופיק"א כ-12 אלף דונם.

ספרות:

בוסתנאי – עתון התאחדות האכרים ביהודה ושומרון 1930 גליון מ"ז מרס 1930.
ביין א 1954 תולדות ההתישבות הציונית. מסדה, תל-אביב.
השדה – ירחון שמושי למשק החקלאי המעורב 1931 כרך י"א.
וייץ י 1940 אילו עובדות ומסקנות לעבודת היעור של הקרן הקימת לישראל. השדה כ', חוברת ג', עמ' 108 – 120.
וייץ י 1970 היער והיעור בישראל. הוצאת מסדה רמת-גן.
ליערן – עלון ידיעות מקצועיות, אגודת היער בישראל 1954 שנה רביעית גליון 2-1.

ליפשיץ נ ביגר ג 2000 נלבישך שלמת ירק. קרן קימת לישראל, הוצאת אריאל ירושלים.
פז ע 2008 לעבדה ולשמרה, שמירת טבע בישראל. הוצאת ספרים אריאל ירושלים.
הארכיון הציוני המרכזי בירושלים. מסמכים ומכתבים שונים.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: רוזנברג א 2020 "לפתח חוש לעצים" – מיזם שמירת הטבע הראשון בארץ ישראל. כתב-עת "כלנית", מספר 7.

"לפתח חוש לעצים" – מיזם שמירת הטבע הראשון בארץ ישראל